

Lars Mjøset

ET BARN AV GULLALDEREN

Rune Skarstein er født i 1940. Han vokste opp i den perioden de økonomiske historikerne kaller gullalderen – en gullalder for den vestlige kapitalismen, men *også* en gullalder for de brede massene, preget av kraftig forbedrede levekår. I Norge ble denne perioden en gullalder for sosialdemokratiet. Trass i borgerlig regjering 1965-71 var prioriteringene og holdningene til samfunnsutviklingen preget av sosialdemokratiet.

Gullalderens siste år – første halvdel av 1970-tallet – brakte også en gullalder for norsk radikal og marxistisk samfunnsvitenskap. Ikke siden Mot Dag perioden har man sett en slik blomstring av interesse for Marx' historiske materialisme og politiske økonomi.¹ *Denne* gullalderen var Rune med på å skape, både gjennom sitt faglige forfatterskap og som ildsjel i *Vardøger*.

Denne artikkelen setter Runes bidrag til den norske Marx-inspirerte politiske økonomien inn i en bredere kontekst. Men ingen hyldest til Rune om den ikke også er kritisk. Jeg vil forsøke å drøfte et ømt punkt som preger hele hans generasjon av venstreintellektuelle. De er alle, som Rune, den norske sosialdemokratiske gullalderens barn, men det virker som de alle har problemer med å forstå det sosialdemokratiske Norge. Framstillingen får også et visst trekk av personlig tilbakeblikk siden 70-tallet var min egen studietid.²

Fra ingeniør til politisk økonom

Staten ga Rune utdanning gjennom 1950-tallet, og i begynnelsen av 1960-tallet begynte han som student ved NTH. Han hadde stipend under Deutscher Akademischer Austauschdienst ved den Tekniske høyskolen i Karlsruhe 1963-64. Muligvis fikk Rune sin første eksponering overfor gryende europeisk venstreradikalisme her. Rune ble bygningsingeniør ved NTH i 1966, med hovedfag i geoteknikk, og støttfag i statikk.

Geoteknikeren – sønn av et bondeektepar – oppviste altså sosial mobilitet via en opprustet utdanningssektor rett inn i de høyt utdannede mellomlagene. Han kunne blitt ingeniør i kraftsektoren. Han kunne reist tilbake til sin barndoms Vestlandet og jobbet i tilknytning til et hvilket som helst lokalt elektrisitetsverk, i en kommunalt organisert sektor av stor betydning for en regionalt lokalisert produksjon av den sentrale innsatsfaktor til den kraftkrevende industrienklaven, en avgjørende komponent i det 20. århundres norske industristruktur.

Men Runes faglige interesser skiftet i retning økonomi i takt med at studentopprøret modnet i den vestlige verden. Riktignok jobbet Rune som vitenskapelig assistent ved Institutt for geoteknikk ved NTH 1967-68. Men det norske forskningsrådet (NAVF) verdsatte en god søknad og Rune gikk inn som forskningsstipendiat ved Økonomisk institutt på NTH 1968-72. På denne tiden begynte Rune å utgi *Vardøger*. Han fortsatte som vitenskapelig assistent ved samme institutt 1972-74, og til tross for at dette var tidspunktet for den første store mobiliseringen mot norsk EU-medlemskap, fikk han ferdigstillet sin dr. ing. avhandling *Forsøk på en kritikk av den nyklassiske teorien om verdi og kapital*, 1974 – og sine første økonomiske artikler.³ Pr. 1974 var seks nummer av *Vardøger* kommet ut.

Rune ble slik et av den norske velferdsstatens mange velutdannede barn som i løpet av 60-tallet utviklet en sterk kritikk av det samfunnet som hadde gitt dem velstand og utdanning. Runes første større artikkel i *Vardøger* er typisk. Universitetet vurderes funksjonelt i forhold til den organiserte kapitalisme: «stadig større intellektuelle ressurser må mobiliseres for repressive formål», utdanningssystemet og dets prestasjonsprinsipp utlegges som en «fascistoid ideologi», og samfunnsvitenskapene blir «sosialteknikk».⁴

Men denne funksjonelle sammenhengen er ikke total. Studentene er i en overgangssituasjon, de er ennå ikke lenket fast til «den kapitalistiske produksjons- og konsumprosessen», kanskje vil et mindretall utvikle seg til «aktive, bevisste, militante revolusjonære». Disse vil ikke drive interessekamp som er en kopi av arbeiderbevegelsens kamp! Det var en viktig erkjennelse hos Rune på denne tiden: politiseringen måtte, skrev han, snarere føres videre «til en kamp om bruken av vitenskapen», som må brukes «som et middel til frigjøring, et middel til kamp mot systemet».

Utdanningssatsingen tidlig på 1960-tallet hadde visstnok sammenheng med den kalde krigen. Sputniksjokket på slutten av 50-tallet hadde overbevist de vestallierte om at man måtte satse sterkere på å utdanne flinke hjerner til de teknologiske yrkene – bare slik hadde USSR klart å få en romkapsel opp før amerikanerne. Men det var ikke teknokratfagene som eksploderte, snarere samfunnsvitenskapene så som sosiologi. Selv ikke det traustere faget sosialøkonomi – hvis forhold til den sosialdemokratiske staten var mer intimt enn de andre samfunnsfagene – gikk fri for en fagkritisk bølge inspirert av marxistisk politisk økonomi. Det paradoksale resultatet av utdanningsrevolusjonen var at en USA-kritisk radikal marxisme oppnådde noe nær hegemoni innen visse generasjoner av vordende samfunnsforskere: Dette gjaldt over hele den vestlige verden. Norske radikale samfunnsforskere leste også bidrag fra svenske, danske, tyske (ikke minst) og engelskskrivende meningsfeller. Men bølgen var ingen støtte til den motsatte siden i den kalde krigen, for disse retningene var like USSR-kritiske.⁵

Rune er et spesielt slående eksempel: før den store radikaliseringsbølgen hadde han sågar kvalifisert seg i tråd med teknokratenes forventninger. Han

var allerede ingeniør. Men alle teknokratiske rester skallet av da han i etterkant videreutdannet seg i økonomi.

Fire forskjellige marxister

I 1976 kom Runes doktoravhandling ut i en revidert bokversjon på Pax. Dette var Runes bidrag til den norske studentopprørs-marxismen. Runes bok var ledd i en større strøm av Marx-inspirerte bidrag i norsk samfunnsforskning, skrifter der MEW – og særlig MEW bd. 23-25 – var selvsagte referanser, spredt utover fotnotene som norske flagg i et 17. mai-tog.⁶ La oss først se på noen andre bidrag til denne strømmen, fra folk omtrentlig på Runes alder.

Jon Elster var sentral i miljøet omkring Pax forlag og tidsskriftet *Kontrast*. Han gjorde en uvurderlig innsats med utgivelsen av Pax filosofibibliotek og Marx' *Verker i utvalg*.⁷ Av like stor betydning – særlig for de som studerte i Oslo – var hans mange stensilutgivelser som gjennomdrøftet og syntetiserte bunker på bunker med internasjonalt toneangivende faglitteratur innen filosofi, metode, historie og samfunnsvitenskap. Parallelt og dels overlappende med dette utga han en lang rekke Pax-bøker. Her skal bare tre nevnes:

Om kapitalen (1969) presenterte de vesentlige formaliseringene som var foretatt av Marx' økonomiske system fram til slutten av 1960-tallet: Elster benytter seg av en Smith/Marx/von Neumann-modell inspirert av John Hicks og M. Morishima og anbefaler Sraffas bok *Production of Commodities by Means of Commodities* som en kobling av Marx, Ricardo og lineær programmering, der man ser på økonomien ikke som et system av verdier, men som et system av varer.⁸ Dette var grunnverket i nyricardianismen som skulle komme til å få stor betydning i den norske debatten.

Nytt perspektiv på økonomisk historie (1971) gjennomgikk en rekke vesentlige debatter i økonomisk historie. Boken samler to av Elsters virksomheter: «et mangeårig eksegetisk arbeid med Marx, og parallelt med dette et forsøk på å trekke opp noen linjer i generell systemteori, med særlig henblikk på samfunnsvitenskapene».⁹ Vi finner her Elsters første forsøk på å etablere en typologi over forklaringstyper. Som student i Paris under Raymond Aron hadde Elster lært seg å stille den historiske sosiologiens perspektiv opp mot de synkront orienterte strukturalistene, og fra den brede sosialøkonomiske tradisjon, samt fra Marx' praksis-baserte filosofi, hentet han aktør-orienteringen. Disse inspirasjonene samlet seg i en presis avvisning av strukturalistenes bruk av språkvitenskapen som forbilde for all samfunnsvitenskap, «særlig i historiske analyser forekommer det meg innlysende at forklaringen må skje *gjennom* aktørenes intensjoner, ved å påvise de presise mekanismer som gjør at disse intensjonene kan vende seg mot aktørene selv og få andre resultater enn de tilsiktede. Av denne grunn – og dette bare som en formulering til videre utarbeidelse – er det absolutte skille mellom

forstående og forklarende metoder i samfunnsvitenskapene et lite interessant dilemma: med utgangspunkt i forståelsen av den enkelte handling kan vi få innsikt i hvordan de kollektive handlinger kan anta en tinglig form, som er like lite intensjonal som de fenomener naturvitenskapene undersøker.»¹⁰

Seks år senere hadde Elster rendyrket aktørorienteringen og hans interesse for «generell systemteori» var kjølnet. Han hadde sluttet seg til programmet om at alle handlinger skulle analyseres ut fra et økonomisk forbilde. *Om utbytting* (1977) markerer Elsters entusiasme for en kombinasjon av analytisk filosofi og nyklassisk økonomisk modellering. Her arbeider han ut fra sin «mangeårig(e) tro på at et marxistisk grunnsyn og en rikholdig verktøykasse av modeller og matematiske teknikker gir en uovertruffent kombinasjon».¹¹ Boken har kapitler om kapitalkontroversen og om anvendelse av spillteoretiske modeller. Samme år publiserte Elster for første gang sin vitenskapsteoretisk baserte kritikk av funksjonalismen, en kritikk som ble rettet både mot marxistisk statsteori og mot strukturfunksjonalistisk sosiologi.¹² Året etter (1978) kom Elsters første bok på engelsk, fulgt av hans gjennombrudd i USA og mangfoldige karriere, blant annet som frontfigur for en gruppe «analytiske marxister» som kombinerte anglo-amerikansk analytisk filosofi, «state of the art» nyklassisk matematisk økonomi og spillteori med drøfting av grunnlagsproblemer i marxisme og samfunnsvitenskap generelt. Gruppen ble internt kalt «No bullshit»-gruppen, og omfattet toneangivende og slett ikke alltid samstemte marxister som G. A. Cohen, Erik O. Wright, John Roemer og Robert Brenner.

Siden den tid har Elster brukt mye akademisk energi på å finne ut at den analytiske filosofiens privilegerte (naturvitenskapelig inspirerte) forklaringsmodell (covering law modellen) som regel ikke fungerer i samfunnsvitenskapen, at det er sterke begrensninger på hva spillteoriens rasjonalitetsmodeller kan forklare og at gode forklaringer i samfunnsvitenskap og historie som regel forklarer via mekanismer, hvis vitenskapsteoretiske status er uklar. Slik sett uttrykker Elster en ulykkelig bevissthet, han vil holde på strikte og eksakte modeller, men innser at de samfunnsforskerne og historikerne som virkelig får til å forklare noe, som regel får dette til på tross av slike modeller. Elsters omfattende introduksjoner, hans forelesninger og Marx-utgivelser var en sentral forutsetning for oppblomstringen av en radikal politisk økonomi i Norge. Men i 1970-tallets intenst politiserende klima ble hans etterfølgere innen den politiske økonomien også hans sterkeste kritikere: de ville ikke ha noe av det de anså som en tvilsom allianse med «positivister» og «borgerlige» sosialøkonomer. La oss nevne to kritikere som – i likhet med Rune – var adskillig mer uforsonlige overfor disse sosialøkonomiske tradisjonene.

Trond Johannesen utga *Søkelys på sosialøkonomien* i 1972, som vesentlig var et oppgjør med Oslo-skolen i sosialøkonomien. Han studerte på den tiden sosialøkonomi, men endte med å ta eksamen i antropologi, og hadde med et slikt utgangspunkt ikke mulighet til å følge opp sin kritikk. Over en lang

periode valgte han en virksomhet der kombinasjonen av sosialøkonomi og sosialantropologi virkelig var uovertruffen: han ble spesialist på og drev handel med orientalske tepper.¹³ På 90-tallet gjorde han comeback som samfunnsforsker i den merkelig fargerike business- og byråkrati-orienterte tenketanken som kaller seg *Europaprogrammet*.

Adskillig tyngre faglig ballast hadde Jørgen Sandemose. Som Elster utdannet Sandemose seg som filosof. Som Elster oppviser han en enorm kapasitet i eksegese av klassiske tekster. Men fra dette felles utgangspunktet kan man vanskelig tenke seg en mer forskjellig utvikling. Elsters arbeid med *Das Kapital* brakte ham via kapitalkontroversen og nyricardianismen over i likevektsmodellenes verden, og inspirasjonen fra Hegels *Phänomenologie des Geistes* tok han med seg inn i spillteoriens interaksjonsmodeller. Sandemose derimot kombinerte Marx- og Hegel-eksegese med en politiserende og kunnskaps sosiologisk avvisning av alle retninger som våget å forkuldre de fundamentale sannheter han mente å finne i Marx' lære om verdi, merverdi og transformasjon fra verdier til pris. Ikke Hegels fenomenologi, men Hegels *logikk* var den adekvate metodiske refleksjon for dem som ville skue inn i den absolutte kunnskap om kapitalens bevegelseslover.¹⁴ Med et marxistisk utgangspunkt kunne man blottlegge dilemmaene i «den borgerlige økonomien» etter modell fra Marx' egen behandling av sine fagfeller i fotnotene til *Kapitalen* og gjennom de mange notatene i *Theorien über den Mehrwert*.

Vordende filosofer og samfunnsforskere fulgte Sandemoses seminarer ved Filosofisk Institutt i Oslo på 1970-tallet. Tilnærmingen passet for politisk radikaliserede filologer. Mens Elster vandret fra Marx-filologien over i samfunnsforskningens brede kunnskapsfelter, lå det som en lovnad hos Sandemose at politisk korrekte posisjoner ville falle på plass om man med støtte i Hegels logikk kunne lese *Kapitalen* grundig nok. Man beundret hans eksemplar av Hegels logikk, de to hvite Suhrkamp-bindene hadde etter et ubestemt antall gjennomlesninger antatt en skittenmørk farge og hver side var overskriblet med notater.

Det såkalte transformasjonsproblemet var kommet opp i forbindelse med nyricardianernes bidrag til kapitalkontroversen. Dette er ikke stedet å gå i detaljer om denne diskusjonen. Sandemoses bidrag til norsk marxistisk politisk økonomisk diskusjon var en påstand om at man gjennom Marx-eksegese lett kunne bekrefte logikken i Marx' egen takling av problemet, og på denne bakgrunn avsløre det politisk reaksjonære ved alle andre tolkninger. At verdi-pris-forvandlingen lenge hadde vært det mest angrepne punkt i Marx' *Kapitalen*, setter Sandemose i samband med at den «danner sentret for den marxistiske lære om klassekampen». Og når nyricardianismens grunnlegger Piero Sraffa på et punkt ønsket å åpne for at profitttraten også kunne være bestemt av renten i finanssfæren, skriver Sandemose: «Dette er det best tenkelige eksempel på hvordan faglig skarpsindighet (Sraffa er en ypperlig

vitenskapsmann) må vike plass for den mest primitive tenkemåte så snart erkjennelsen av klasseforholdenes egentlige karakter ellers ville vært det logiske resultat». ¹⁵

Sraffas smale forfatterskap var den grunnleggende inspirasjonen for de engelske økonomene som gjennomførte en suksessrik immanent kritikk av det nyklassiske kapitalbegrepet. Men den nyricardianske løsningen reiste også problemer for Marx' arbeidsverditeori. Den nyricardianske kritikken hadde ingen kunnskapskritiske konsekvenser, den utleverte ikke motstanderen som apologet for det bestående, den viste bare til interne motsetninger i den nyklassiske kapitalteorien. Således konkluderte Sandemose med at den nyricardianske teorien faktisk var den mest tidsmessige ideologien for kapitalismen: den «representerer en ideologisk overbygning som i vår epoke langt bedre enn den senile nyklassikeren er tilpasset kapitalens behov». ¹⁶

Sraffas antydning av at profittrentens størrelse også kan være bestemt «utenfra» i forhold til selve den kapitalistiske produksjonen (der utbyttingen finner sted), kobler Sandemose til keynesianismens rolle i etterkrigstiden. Dens program, sier han, «utnevner de eiendomsløse til eiendomsbesittere, fagforeningene til kampheter og staten til dens protektor». ¹⁷ Siden kapitalismens *egentlige* utvikling var preget av stadig mer dramatiske krisetendenser, måtte det ideologiske grep om arbeiderklassen bli stadig sterkere. Med en slik samtidsdiagnose – så og si ristet direkte ut av MEW bd. 23-25 – ble Sandemose den ledende teoretiker i KUL (Kommunistisk Universitetslag), den ultimate smågruppe i 1970-tallets norske universitetsliv. ¹⁸ Den sterke sammenfletningen – korporatismen – mellom økonomi og politikk i etterkrigstiden vitnet for dem om at kapitalismen måtte bli fascistisk for å overleve. ¹⁹ Ulikt Elster eller Johannesen brakte Sandemose slik sin politiske økonomi fram til en analyse (men akk, så rigid) av utviklingstendenser i det norske samfunnet.

Det fantes altså en autoritativ marxistisk analyse, tilgjengelig for den som inntar proletariatets klassestandpunkt. All vitenskap, all tenkning som stred mot denne målestokken, var apologi for det bestående samfunnssystemet. Modellen var Marx' behandling av «vulgærøkonomene». Den marxistiske politiske økonomien slik den ble formulert av Marx i annen halvdel av 1800-tallet hadde status som en eneste nøkkel til forståelsen av det kapitalistiske samfunnets bevegelseslover i enhver epoke.

Alle sentrale tema i den politiske debatten ble analysert gjennom direkte overføring av Marx' analyse. Den norske bondestanden ble derved analysert med referanse til Marx' teori om grunnrenten – MEW, bd. 25! ²⁰ Dette var kjernen i en heftig debatt mellom AKP og KUL midt på 1970-tallet. Mens AKP for såvidt sto i en romantisk norsk tradisjon der man la vekt på båndene mellom bonde- og arbeiderbevegelsen, fikk man hos Sandemose – i et ras av MEW-sitater og logisk skarpskårne utlegninger av absolutt rente og differensialrente hos Marx – en forsikring om at bondeklassen var objektivt reaksjo-

nær, selv om det var greitt nok å få bøndene til subjektivt sett å identifisere seg med arbeiderklassens interesser.

Sandemoses politisk-økonomiske hovedverk, *Ricardo, Marx og Sraffa* kom ut i mai 1976, omtrent samtidig med Runes *Sosialøkonomiens elendighet*. Høsten 1976 holdt Sandemose sitt siste semesterlange Marx-seminar ved Universitetet i Oslo. For hvert nytt møte syntes man nærmere transformasjonsproblemets løsning, men på et punkt mener jeg det spredte seg en taus resignasjon – kanskje var det med denne løsningen som med Becketts Godot.²¹ Etter dette fortsatte Sandemose å undervise filosofi på deltid, men fulgte også sin politiske overbevisning, gikk ut i industrien og ble klubbformann på Norgas i Oslo. KUL hadde opprettet samarbeid med en gammelkommunistisk fraksjon – Kommunistisk Arbeiderforbund – og dette samarbeidet fulgte smågruppens generelle livssyklus: fragmentering og oppløsning.²²

Sandemose har fortsatt å publisere som filosof, med fokus på Kant og nykantianismen. Også hans oppgjør med nyricardianismen hadde et filosofisk bakteppe: Sraffa hadde i Cambridge stått filosofen Wittgenstein nær. I Sandemoses filosofihistorie er Kant og Hegel store borgerlige filosofer, å likne med Smith og Ricardo, som Marx bedømte som store borgerlige økonomer. Men den analytiske filosofien er en parallell til nyklassikernes teori om rasjonelle valg og både Wittgenstein og Habermas – som begge grunnleggende har inspirert moderne samfunnsteori og -forskning – anses som parallelle til nyricardiansk økonomi, «tilpasset kapitalens behov». Sandemoses polemiske orientering har slik vært klar: Ingen overraskelse at Jon Elster får gjennomgå for å bedømme Marx med den analytiske filosofiens redskaper, men også de som forsøker å tolke Kant med wittgensteinianske briller møtes med harsk kritikk.²³ Sandemose driver klassekamp i det daglige og hans virksomhet i filosofien framstår som en direkte fortsettelse av samme kamp i grunnlagsproblemenes verden.

Sandemoses arbeid i KUL gir oss paradokset i 70-tallets studentradikalismen i rendyrket form: den ble båret fram av dypt intellektuelt orienterte studenter med sikker finansiering fra Statens lånekasse for utdanning, rustet med en samtidsdiagnose som på filologisk vis leses ut av 100 år gamle skifter, og en politisk identifikasjon med en arbeiderklasse som – med unntak for noen få enkeltpersoner – ikke var den reelt eksisterende norske. Riktignok var det uro og press i norsk arbeidsliv på den tiden, men dette førte til reformer og justeringer. Den inntektspolitikken som KULerne stemplet som gryende facisme ga snarere enorme uttelling for norske fagforeningsmedlemmer. Dette var Kleppepakkens tid, med reallønnsgevinster, forskutterte oljepenger og overtramp i inntektspolitikken, dels basert på sosialdemokratiets behov for kompensasjon for nederlaget i EU-striden i 1972.²⁴ Brorparten av den norske arbeiderklassen identifiserte seg med den norske nasjonen, hvis legitimitet var styrket av velferdsstaten. Både AKP og KUL hadde noen

koblinger i arbeidslivet og dyrket dem for det de var verdt. Men som en bevegelse var 60- og 70-tallsradikalismen basert på de nye mellomlagene. Sandemoses tiltrekningskraft lå i filosofien og evnen til dyptborende Marx-eksegese, heller enn i hans politikk.

Han som holdt fast på den politiske økonomien

Hvordan kan vi plassere Runes eget arbeid i dette bildet? Ulikt Elster var det aldri for Rune snakk om å ta opp en dialog med nyklassisk økonomi. Ulikt Sandemose verdsatte Rune den nyricardianske kritikken av nyklassikerne positivt.²⁵ Riktignok framhever Rune at *Sosialøkonomiens elendighet* konsentrerer seg om kritikken av den nyklassiske økonomiens aksiomatiske grunnlag, at dette ikke er tilstrekkelig, og at han senere akter å gå videre og vise hvordan teoriens inkonsistenser har «er et forvrengt, ideologisk uttrykk» for sin «materielle basis», som er de kapitalistiske produksjonsforholdene.²⁶ En slik kunnskaps sosiologisk reduksjonisme er i flukt med 70-tallets radikale tidsånd, som vi har sett. Det taler til Runes fordel at han ikke gikk videre med dette. Rune har senere anvendt venstrekeynesianske modeller i sine mer fag-økonomiske arbeider.²⁷ Runes bakgrunn var ikke i filosofi, som ingeniør og sosialøkonom var det aldri aktuelt å gå over i «filosofisk klassekamp» av Sandemoses type. Og gitt sin faglige bakgrunn hadde Rune, ulikt Trond Johannesen, nok tyngde til å jobbe innenfor utviklingsforskning og sosial-økonomi. Johannesen forlot den politiske økonomien til fordel for orientalske tepper, så en berøring med utviklingsproblemer i den tredje verden fikk han også, men Rune grep muligheten til å trekke på marxismens potensiale for tverrfaglighet og arbeidet empirisk og historisk med økonomiske utviklingsproblemer.

Sammenlikner vi de fire politiske økonomer vi nettopp har presentert, er det Runes store fortjeneste at han har holdt fast ved en politisk økonomisk linje og samtidig har forblitt innenfor økonomifaget. Rune har riktignok måttet tåle at det sosialøkonomiske brorskap av nyklassikere har parert hans kritikk ved å unnlate å gi ham den høyeste akademiske status. Dette ville han lett fått om han hadde endt opp i et av de andre, teoretisk mer pluralistiske samfunnsfagene eller i historie, men da ville nyklassikerne fått et for lett liv i Norge.

I 1974 flyttet Rune til Bergen og ble forsker ved DERAP (Prosjektet for utviklingsøkonomikk), Christian Michelsens institutt. Han ble utviklingsforsker, og hans publikasjonsliste inneholder en lang rekke arbeider om Tanzanias utviklingsproblemer. Forskningen var finansiert av den norske bistandsadministrasjonen. I etterkrigstiden var Norge blitt rikt nok til å forsøke seg på godhjertet bistandsarbeid, og i den forbindelse også å betale samfunnsforskere for å utrede andre lands utviklingsproblemer.

Parallelt med sin utviklingsøkonomiske forskning har Rune på 1980- og 1990-tallet bidratt med analyser av verdenskapitalismens utvikling i bred økonomisk-historisk forstand. Hans to hovedarbeider her er «Noen utviklingstendenser i den kapitalistiske verdensøkonomien etter 1945», og *Periferikapitalisme?*²⁸ Rune har også tatt for seg skjæringspunktet mellom i-land/u-land-problematikken, nemlig spørsmålet om industrialisering av periferien, og spesielt studiet av de østasiatiske NIC-landene.

Runes analyser av verdensøkonomien er den mest vellykkede videreføring vi i Norge har sett av studentopprørets marxistiske inspirasjon. 70-tallet var preget av ideologikritisk undersøkelse av det rådende nyklassiske forbildet innen økonomien. Mot slutten av tiåret – som vi har sett – gikk Elster over til å undersøke dette forbildets muligheter og begrensninger i samfunnsvitenskap generelt, mens Sandemose gikk over i filosofisk klassekamp. Rune derimot innser etterhvert at den nyklassiske økonomiens problem ikke primært er at den er borgerlig ideologi, dens problem er snarere at den er platonisk, erfaringsimmun og allergisk mot tverrfaglighet.²⁹ Rune benytter anvendt empirisk økonomi og økonomisk historie, statistikk fra internasjonale institusjoner og den norske staten. Han viser til heller «borgerlige» historikere som Walter Hoffmann eller Paul Bairoch enn til trendy venstreradikalere som Frank og Wallerstein. Han gir i praksis blaffen i transformasjonsproblemet, og produserer en historisk periodiserende analyse av utviklingslinjene fram til dagens situasjon i verdensøkonomien.

Det var i denne perioden jeg selv knyttet kontakt med Rune. Ti år tidligere hadde jeg som gymnasiast i Oslo kjøpt *Vardøgers* første nummer. På slutten av 70-tallet deltok jeg i Nordisk Sommeruniversitets studiekrets «Krisen i økonomisk teori og politikk». NSU har alltid fungert som en tumleplass for de til enhver tid rådende hovedretninger blant yngre akademikere, og på 70-tallet dominerte nymarxismen, like sikkert som post-strukturalismen dominerte på 90-tallet. Gjennom hele 70-tallet og langt inn på 80-tallet hadde NSU en studiekrets som drev med politisk økonomi.³⁰

NSU-kretsen koblet sammen miljøer i mange nordiske universitetsbyer og hadde en ambisjon om å bidra til den politisk-økonomiske realanalysen av Norge.³¹ Vår utvikling var parallell til Runes, og vi delte alle hans kritikk av den nyklassiske økonomien. NSU-kretsen avholdt et seminar i Bergen midt i juni 1979, der kretsdeltakere fra Oslo, Bergen og Trondheim diskuterte både norsk utvikling og spørsmålet om industrialisering i periferien. Jeg sto for referatet av Runes innlegg og ser at jeg verdsatte hans åpning mot det nasjonalt konkrete: «Innlederen presiserte sitt standpunkt som følger: Det er nødvendig å innse at Marx' optimisme når det gjaldt spørsmålet om industrialisering i periferien må kritiseres. [...] Ut fra disse avklaringene er det imidlertid klart at termen 'u-land' dekker over en rekke forskjellige økonomisk-politiske situasjoner (det samme gjelder termen 'periferi'). Det var enighet om at en oppklarende videreføring av debatten bare kunne skje ved

mer konkret å klassifisere forskjellige typer periferi-land.»³² Her var det en åpning for at også Marx må revideres i visse henseende, og at land er spesifikke enheter. Referansen til klassifisering var et hint om sammenlikning.

Noen nærmere gjennomgang av Runes arbeider om verdensøkonomiens utvikling skal ikke gis her. Jeg kunne ønske meg at Rune koblet dem sammen og ga dem ut i bokform. Det ville være en verdig, konstruktivt empirisk oppfølger til *Sosialøkonomiens elendighet*.

Tredve år med Vardøger

Denne empiriske orienteringen har også vært Vardøgers styrke. La oss se på Vardøger-utgivelsene i historisk fugleperspektiv: *Vardøger* 1 (1969) gir for det meste dokumentasjon av studentopprøret, men inneholder også Runes første empiriske bidrag, som også har avsnitt om kapitalismens utvikling i Norge i etterkrigstiden. *Vardøger* 2 og 3 (1970) har en overvekt av klassiske tekster, det er tydelig at studentbevegelsen på den tiden fordypet seg i Marx og andre skrifter fra den marxistiske tradisjonen. Det første virkelig empirisk orienterte nummeret er *Vardøger* 4 (1971), suksessnummeret om EEC (som kom i flere opplag), ble fulgt opp av senere tilsvarende numre (to denne gangen, som bare kom i et opplag hver) 20 (1992) og 22 (1994) om EF. Her plasserte Vardøger-redaksjonen tunge empiriske bidrag inn i de to norske EU-kampene. De tre numrene består (med bare et unntak i 1971) av egenproduserte artikler av norske forfattere, og perlene er utvilsomt Runes bidrag: to artikler, til sammen over 50 sider, i 1971 – Runes første bidrag til analysen av den vestlige verdensøkonomien – og analysen av trekantforholdet Europa/USA/Japan i 1994.

To utgivelser på 1970-tallet, *Vardøger* 5 (1972) og 8 (1976) tar opp debatten om den andre siden i den kalde krigen, primært om den russiske revolusjon og utviklingen i Sovjet. Dette var «kulturproblemer» som preget interne diskusjoner på den norske venstresiden i 70-årene. Artikkene var vesentlig oversatt fra internasjonal debatt med unntak av store artikler av Olav Fagerlid (1972) og Arne Overrein (1976). Rune bidro ikke her. I 1974 hadde tidsskriftet flyttet med Rune til Bergen, og *Vardøger* 6 (1974) dokumenterer den hissige debatten på venstresiden. Helt ulikt Sandemoses avvisning av ml-bevegelsen gjennom Marx-eksegese får vi her en konkret analyse basert på erfaringer med arbeid innen bevegelsen, sågar med statistikk om deltakelse i bevegelsens 1. mai-tog. Utgivelsen markerte Vardøger-redaksjonens inntog på venstresiden i SV, og matches 22 år senere av kritikken av høyredreiningen i SV, *Vardøger* 23 (1996).

To andre numre tar også opp kulturproblemer som preget den mer aktuelle debatten på venstresiden. *Vardøger* 7 (1976) inneholder flere norske originalbidrag om det tverrfaglige forholdet mellom psykologiprofesjonen,

psykoanalysen og marxistisk samfunnsvitenskap og læringsteori. *Vardøger* 10 (1979) er et historisk spesialnummer skrevet av filosofer/historikere i Bergen om fascismens gjennombrudd i Tyskland 1928-33. At *Vardøger* brakte slike dyptpløyende analyser viser at man var solid forsikret mot den reduksjonistiske anvendelse av fascisme-merkelappen som preget Sandemoses og KULs politiske retorikk. Rune bidro ikke med egne artikler i noen av disse heftene.

For studentradikalere som gikk inn i SV var de økologisk orienterte gruppene en politisk utfordring. *Vardøger* har gitt ut to numre om miljøproblemer og miljøbevegelse. Halvparten av 9 (1977) var et politisk oppgjør, mens dette aspektet var mer dempet i 21 (1992), som heller konsentrerte seg om miljøproblemer som konsekvenser av industriell næringsutvikling. Det reflekterer at miljøproblemer – nå ansett som globale – var blitt viktigere på den politiske dagsorden. Men Rune satte allerede i sitt bidrag i nr. 9 (han bidro ikke i nr. 21) miljøproblemer inn i en stor internasjonal sammenheng: over nesten 80 sider analyserer han empirisk de kapitalistiske i-landenes avhengighet av råvarer fra u-landene og avviser den tidens «grønne revolusjon» som en løsning på u-landenes sultproblem.

På 80-tallet blir *Vardøgers* stil mer distansert enn på 70-tallet. Dette reflekterer livsløpsfaktorer (70-tallets radikale studenter var nå blitt forskere), men også et mindre dogmatisk politisk klima. *Vardøger* forsøkte på 80-tallet å reflektere over 70-tallets radikale «kulturproblemer». Markeringen av Marx' 100 års dødsår i 14 (1984) var forsåvidt typisk. Dessuten inneholder 16 (1985) artikler med en analytisk distanse til venstrebevegelsens 70-tallslitteratur. En gruppe numre tar for seg sosialdemokratiet: «ved veis ende», 11 (1981), «avvikling av et skjebnefellesskap», 18 (1988). 15 (1984) om arbeidsforholdene kan også regnes inn her, det inneholder mest egenprodusert stoff om Norge.

Men høydepunktene er numrene om den internasjonale utviklingen med vekt på verdensøkonomien: 12 (1982) om den internasjonale økonomiske krisen, 13 (1982) om Europa som atomslagmark, altså om global sikkerhetspolitisk strategi (forøvrig tilbake til et klassisk tema fra SF-tiden), 17 (1986) om finanskriser og maktpolitikk, 19 (1990) om pengefondet og verdensbanken, og 24 (1998) om globalisering. I alle disse numrene er Runes store artikler bærende: analysene av strukturforandringer i verdensøkonomien 1945-75 og om den aktuelle krisen opptar 60 sider i nr. 12, han skriver om NATOs dobbeltvedtak og de nye euro-amerikanske forholdene i nr. 13, om u-landenes gjeldskrise og det internasjonale finanssystemet i nr. 17, om IMF's kondisjonalitetspolitikk overfor u-landene i nr. 19, og om globaliseringens politiske økonomi (over 40 sider) i nr. 24. I tillegg kommer hans analyse av EUs indre marked i nr. 20, allerede nevnt over.

Mer informerte bidrag til samtidshistorien – bidrag som kobler engasjement og analytisk stringens – er ikke skrevet på den norske venstresiden etter studentopprøret. Men ingen av disse bidragene handlet om Norge.

Analysen av Norge

Et trekk deler Rune med Sandemose. Han deler en tidstypisk tanke fra 70-talls-radikalismen: overbevisningen om at den marxistiske politiske økonomien gir en privilegert tilgang til kunnskap om en grunnleggende økonomisk dynamikk. Denne dynamikken, mente man, la sterke begrensninger på mulighetene til å styre et moderne kapitalistisk samfunn. Dette var kjernen i venstresidens kritikk av sosialdemokratiet. 68er-generasjonen av norske radikaler skilte seg fra den tidligere SF-tradisjonen ved å vende blikket hjemover: vel var det atomvåpenkappløp, vel var det elendighet i den tredje verden, men vi har kapitalisme her også!

Sosialdemokratene var som den godhjertede amerikaneren i Brechts dikt «Herberget», den mannen som står på hjørnet mellom 26. gate og Broadway i New York og samler inn penger så noen husløse får tak over hodet for natten:

Noen mennesker har nå plass på herberget
Vinden blir holdt borte fra dem en hel natt.
Snøen som skulle falt på dem, faller på gaten.
Men dette forandrer ikke verden.
Dette forbedrer ikke forholdene mellom menneskene.
Dette forkorter ikke utbyttingens tidsalder.³³

Opp mot sosialdemokratenes trauste og skrittvisе arbeid for å sikre en blandingsøkonomi med både velferd for massene og et omstillingsdyktig privat næringsliv, stilte man en politisk moral som er kjent fra Brechts teaterstykker. Den som prøver å være god innenfor en slik samfunnsstruktur ender opp med personlighetsspaltning: den gode kvinnen Shen Te må komme tilbake forkledd som sin (fiktive) harde fetter Shui Ta for å rydde opp når forretningene går dårlig (*Det gode mennesket fra Sezuan*), den finske godseieren Herr Puntila (*Herr Puntila og knekten Matti*) er god mot sine undersåtter så lenge han er full, men periodevis må han bli edru for å hindre økonomisk kollaps. Denne moralen definerer plotet i de fleste av Brechts modne teaterstykker.

Holdningen kommer klart til uttrykk i Runes første store artikkel i *Vardøger* 1 (1969): «Skulle likevel en statsbyråkrat finne på å motarbeide de herskende kapitalinteressene, så ville det vise seg at statsapparatets spillerom er mikroskopisk. Statens økonomiske inngrep er dypest sett av passiv, ikke aktiv karakter. Den offentlige sektoren er så å si et appendiks til den private.»³⁴ Rune antyder et gjennombrudd for monopolkapitalen, også i

Norge, en mer organisert kapitalisme, preget av sosialpartnerskap, og stadig mer sentralstyring.³⁵ Her finnes utlegninger om utbredelsen av avbetalingsgjeld uten at dette kobles til utviklingen av massekonsumet i etterkrigstiden, snarere utleveres det som ågerrente, som sterkere utbytting av massene. Rune spår omfattende teknologisk og strukturell arbeidsløshet i «nær framtid», men bortsett fra 2.3 prosent i 1975, holdt arbeidsløsheten seg under 2 prosent helt fram til 1981/2. Rune lister opp mange offentlige tiltak som er funksjonelle i forhold til kapitalakkumulasjonen, men går ikke inn på den nylig vedtatte folketrygden, som tross ga de brede massene betydelig større sosial sikkerhet enn tidligere.

Men bortsett fra denne programmatisk artikkelen, skrev ikke Rune mye mer om Norge i Vardøgers første tiår.³⁶ Men midt på 70-tallet kom det vitterlig økonomisk tilbakeslag, den vestlige kapitalismens gullalder var slutt. Rune publiserte en og annen mindre kommentar til hvordan dette slo inn i Norge.³⁷ Men først da NSU-kretsen anmodet Rune om å presisere sin prinsipielle økonomikritikk i en konkret analyse av den norske utvikling, kom et større bidrag.³⁸

Den norske motkonjunkturpolitikken hadde destabilisert økonomien. I perioden 1977-79 fikk man devaluering, prisstopp, synkende reallønn, omfordeling i disfavør av lønnstakerne, direkte inngrep for omstrukturering av produksjonen, de første glimt av den nyliberale dreiningen som for alvor skulle komme på 1980-tallet. Runes tittel er typisk: «Innstrammingspolitikken – bare en begynnelse». Nå kommer sosialdemokratiet i skikkelse av den onde fetter Shui Ta, en edru Puntila. Nå er spillerommet «og dermed den politiske muligheten for kapitalistiske reformer (...) drastisk redusert.» Rune avviser alle ideer om en krisefri kapitalisme og den tese at arbeiderklassens «revolusjonspotensial» er «ødelagt for all fremtid». Vi vet at krise er innebygget i det kapitalistiske systemet, men venstresiden er ambivalent og insisterer på at krisen kan overvinnes ved økonomisk politikk. Da står man i følge Rune i fare for å redusere krisen til «feilaktig politikk».

Men etter å ha oppsummert ugunstige makroøkonomiske tall for aktuell norsk utvikling, går Rune fort over til å betrakte den norske krisen som uttrykk for mer generelle tendenser. I den vestlige verdensøkonomien er de nasjonale tilbakeslagene nå synkronisert, overakkumulasjon av kapital «gir seg utslag i fallende profittrente i alle kapitalistiske industriland», de «gunstige akkumulasjonsbetingelsene» i etterkrigstiden var «oppbrukt» på begynnelsen av 1970-tallet, man fikk første almene tilbakeslag med synkende verdenshandel første gang siden 1945. «Den kapitalistiske krisa er det mest pregnante uttrykk for at kapitalens akkumulasjonsbehov og arbeiderklassens livsbehov er uforenlige». Kapitalakkumulasjonen skal nå reddes ved hjelp av økt arbeidsløshet, reduksjon av reallønn og økt arbeidsintensitet.

Virkningene av krisen behandles med referanse til situasjonen i den vestlige verden som sådan: «Innstrammingspolitikken vil kort og godt skape

en vulkan av tildels nye sosiale og politiske motsetninger. (...) De kapitalistiske økonomiene vil bevege seg mot tiltakende stagnasjon gjennom en bølge av stadig kortere oppsving og mer langvarige innstrammingsperioder». Teknologisk endring ses bare i forhold til muligheter for å restrukturere og automatisere produksjonen: Stat og kommune vil også «søke å redusere lønnsbudsjettet ved innføring av automasjon». Dette er skrevet midt i den tiårsperioden da sysselsettingen (vesentlig kvinner) i norsk kommunal sektor vokste enormt. Området for kompromisspolitikk er snevret inn: «Det finnes ingen 'kriseløsning' både for kapitalen og arbeiderklassen. Kapitalens akkumulasjonskrise er tvert imot ikke løst før arbeiderklassen – og arbeiderbevegelsen – har lidd et nytt stort nederlag». Konklusjonen er at alternativet blir stadig klarere: «sosialisme eller barbari». Mens Runes analyser av verdensøkonomiens utvikling har lite musealt over seg, er det fristende å si at hvis Rune noen gang var museumsvokter så var det i disse analysen av Norge! Rune bærer her med seg mange av 70-tallsmarxismens svakheter.

I sitt neste bidrag har han summet seg litt og studerer de historiske forutsetninger for den norske kapitalismen. Bidraget går tilbake på et foredrag i Italia. Vi kan gjette på at det var respons på interesse fra italienske marxister/keynesianere som så den nordiske modellen som mulig forbilde for en tredje vei mellom liberalkapitalisme og østblokk sosialisme. Som betingelser for sosialdemokratiets hegemoni under den lange oppsvingsfasen 1945-75 nevner Rune det generelle kapitalistiske oppsvinget, klassealliansen arbeidere/småbønder/fiskere, klassekompromisset sosialdemokrati/borgerskap, samt det nære forholdet mellom fagvegelse og sosialdemokratisk parti. Men når han kommer til den aktuelle situasjonen, blir den norske utviklingen glatt innordnet under den vestlige utviklingen: «today, all these preconditions are fading away». ³⁹ Særtrekkene ved sosialdemokratiet i den fasen da det kunne være rundhåndet som en god Shen Te er uten betydning: Rune påpeker at den norske økonomien er så sterkt integrert i verdensøkonomien via internasjonal handel, multinasjonale selskaper og internasjonal finans at det knapt er nødvendig å se på spesielle nasjonale betingelser. Krisens generelle årsaker ligger ikke på det nasjonale plan. Bare et særtrekk er for åpenbart til at Rune avviser det, således påpeker han at uten oljen ville det vært alvorlig krise i Norge. At dette er en påstand som ikke er godt fundert kommer vi tilbake til.

Noen år senere, i 1986, kom Runes første artikkel om Norge i *Vardøger*, på mer enn 15 år. Dette var også første gang Norge ble gjenstand for en *hel* artikkel. Nå er oljen naturlig nok kommet i sentrum, og det blir på et vis enklere for Rune å få grep om analysen: ensidige råvareøkonomier kjenner han fra utviklingsstudiene, og han etterspører politisk-økonomiske koblinger som leder til teser om Norges internasjonale påvirkning av oljeprisen. ⁴⁰ Heller ikke her var de spesifikke trekkene ved norsk kapitalisme tema.

I neste bidrag fra 1990 er Rune medforfatter, med tre av de andre fra Oslo-kretsen (undertegnede inkludert) som møttes i Bergen tilbake i 1979.

Artikkelen var svar på en invitasjon fra *New Left Review* – Englands *Vardøger* – og reflekterte således den engelske venstresidens stigende interesse for sosialdemokratiske alternativer.⁴¹ Når denne artikkelen skiller seg en del fra Runes øvrige skrivelser om norsk kapitalisme er det fordi den hovedsaklig reflekterer den tilnærming som skissen i den avsluttende delen av denne artikkelen.

Runes hittil siste bidrag handler også om oljestaten Norge. Det ser nå ut til at Norge har klart seg bra fram til 1994, for til da ble det brukt oljeinntekter i finansieringen av offentlige utgifter. Men så etablerer politikerne et oljefond. De vil avverge «overoppheting», politikerne forbyr seg å bruke offentlige midler på oppvekst, helsevesen, eldreomsorg. Dette er en irrasjonell sparepolitikk, for egentlig kunne man ruste opp helsevesenet fra oljefondet, uten oppheting! Her ser vi et typisk trekk ved 70-talls marxismens forvandling på 80- og 90-tallet: på et punkt gikk man fra å benekte velferdsstaten til å kritisere kapitalismen for å undergrave den! Norge anklages for å være et foregangsland for nedbygging av offentlig sektor, og solidaritetsalternativet av 1992 anses som tiårets største folkebedrag.⁴²

Hovedbudskapet er igjen: Norge var særegent, men nå bryter de almene kriseskapende mekanismene igjennom. Men er det slik man skal bedrive politisk-økonomisk analyse av Norge?

Om politisk-økonomisk analyse av Norge og Norden

La oss gå tilbake til de NSU-kretsdeltakerne fra Oslo som møtte Rune i Bergen for å drive realanalyse. Tidlig på 1980-tallet var NSU truet av de bevilgende myndigheter og alle deltakere ble oppfordret til å søke egne midler for å drive studiene videre. Selv om NSU fikk beholde midlene, endte økonomikretsen opp med noen forskningsrådsbevilgninger, og gjennomførte først et prosjekt om inntektspolitikk i Norden, deretter en større komparativ analyse av endringene i økonomisk politikk, inklusive historiske sammenlikninger av de nordiske landenes politisk-økonomiske utvikling.⁴³

De fleste som deltok var økonomer, som delte Runes kritikk av den nyklassiske økonomien. Men sosiologi var det faget der det var lettest å finne rom for politisk økonomi. Som hovedfagsstudent i sosiologi hadde jeg kastet meg inn i et teoretisk prosjekt som var i flukt med 70-tallets klasse-reduksjonistiske kunnskapssosiologi. Jeg ville avsløre den borgerlige sosiologien. Weber hadde erklært seg som klassebevisst borger. Det ville sikkert være fruktbart fra et marxistisk perspektiv å vise de motsetninger han kom opp i. Men utfallet var uventet.⁴⁴ Jeg fant en forsker som sammenliknet sivilisasjoner, land, perioder, og som analyserte tverrfaglig langs et mangfold av dimensjoner. Hans metoderefleksjon var knyttet til denne sammenliknede virksomheten og var fullt på høyde med viktige synspunkter i etterkrigstidens anglo-amerikanske diskusjon i vitenskapsteori. I forlengelsen av Webers

arbeid lå den institusjonelle økonomien, et spennende tverrfaglig felt mellom økonomi, økonomisk historie og de andre samfunnsvitenskapene. Marx kunne passes inn i denne tradisjonen, sammen med andre pionerer som Veblen og Schumpeter.⁴⁵

Dette var nok et eksempel på hvordan 70-talls-marxismens kunnskaps-sosiologi mistet taket. Kunnskapens klassekarakter var i høyden et element i et mer komplekst bilde, der vitenskapens relative autonomi som profesjon og håndverk også måtte tas med i betraktningen. I empiriske analyser var det aldri snakk om å benekte at økonomiske forhold har grunnleggende betydning, men det gjaldt å analysere disse i et bredere institusjonelt perspektiv der andre samfunnsområder virker inn på måter som umuliggjør økonomisk reduksjonisme. De grener av den vestlige 70-tallsmarxismen som viste seg i stand til å bidra konstruktivt til samfunnsvitenskapen også på 80- og 90-tallet, hadde et betydelig innslag av slik institusjonalisme i seg. I sosiologiske termer representerer dette at weberiansk innslag hos de vestlige nymarxistene. Dette gjaldt Perry Andersons historiske bidrag innen engelsk sosiologi, og den franske reguleringskolen, framfor alt Robert Boyers arbeider.⁴⁶

Den boken NSU-prosjektet resulterte i, *Norden dagen derpå*, var også uttrykk for en slik dreining. Den er et 80-tallsprodukt. Alle som deltok i prosjektet hadde 70-tallets studentradikale marxisme som sitt utgangspunkt, så la oss se nærmere hvordan prosjektet likevel var et brudd.

Prosjektet studerte hvordan de små kapitalistiske og nasjonalstatlige økonomiene i Norden hadde klart seg gjennom etterkrigstiden og i krisefasen mellom 1975 og 1985. Noen av problemene i krisefasen kunne forklares av ytre press, og her var Runes arbeider om strukturendringer i verdensøkonomien en sentral referanse. Men vi spesifiserte denne analysen med en mer institusjonell analyse av dynamikken i etterkrigstidens kapitalisme. Denne betegnet vi med reguleringskolen som *fordisme*, altså preget av koblingen mellom masseproduksjon og massekonsum. Men vi tilpasset denne analysen til studiet av små land. Disse var ensidig spesialisert, de var avhengige av helt bestemte hovedeksportsektorer, men overtok alle masseproduksjonskapitalismens konsumnormer.

Vi foretok også andre nyanseringer av den eksterne konteksten: verdenskapitalismen – «globaliseringen» er termen i dag – uttrykker ikke bare monoman utbyttingshunger, men også teknologisk endring. Produktivkreftene utvikles av kapitalismen, men har også en egedynamikk, noe som forøvrig også illustreres i de siste tiårenes gjennombrudd for «nettet», som opprinnelig var en militær innovasjon. Når det gjaldt de nordiske landenes politiske økonomi gikk vi også mer direkte inn i akkumulasjonens mekanismer, både hovedeksportsektorenes forhold til ressursbase (økonomisk geografi, osv) og teknologisk endring (inspirert av schumpeterianske modeller for nøkkelfaktorer i den tekno-økonomiske endringen).⁴⁷ Det ytre presset har dessuten

også en geopolitisk komponent, og det er ikke noe en-til-en forhold økonomi og geopolitikk, selv om USA er hovedpolen for begge i etterkrigstiden.

Når det gjaldt utviklingen innad i de små nordiske landene, var det mindre å lære av Rune. Dette fordi han – som vist over – påsto at almene mekanismer homogeniserer tidligere særtrekk, og da blir sammenliknende studier mindre interessant. Vi la vekt på et nasjonalt fokusert utviklings-teoretisk perspektiv, inspirert av Senghaas' viktige grep: sammenlikningen mellom dagens tredje verden og 1800-tallets «europiske periferi». Et slikt perspektiv anvender Rune i større grad i sine studier av Tanzania enn i sine studier av Norge. Det er bare når han studerer faser i verdensøkonomien og agrare klasseforhold i den tredje verden at sammenlikninger spiller en viss rolle hos ham.

70-talls-marxistene hadde – som vi har vist – en tilbøyelighet til å anta at det var meget snevre grenser for statens muligheter for å styre økonomisk ustabilitet ut fra målsetninger om å sikre massenes velferd. Denne problemstillingen sto sentralt i *Norden dagen derpå*. Vel studerte vi den nyliberale økonomiske politikken gjennomslag i Norden og kartla hvordan hele det politiske spektrum forskyves mot høyre. Men i vårt sammenliknende perspektiv kunne vi ikke se noen homogenisering. Sammenlikningen har to aspekter: For det første viser sammenlikningen mellom de nordiske land og andre OECD-land at dersom de styrende myndigheter må komme tilbake som den onde fetter, så er det markert forskjellige fettere som kommer tilbake! Kontrasten mellom anglo-amerikansk nyliberal strategi og nordiske nyliberale strategier er markert. Ut fra studiet av Norden må vi avvise Runes påstand om at Norge bare gjør det bra på grunn av oljen. Ikke bare Norge, men også Finland og Sverige (uten olje) gjorde det bedre enn mange andre europeiske land på 1980-tallet. At Finland og Sverige ikke var krisefrie fikk vi se på 1990-tallet, men da stabiliserte det seg i Danmark. Aldri så mye Brechts marxistiske morallære minner oss om at kapitalismen er en kraft som ikke er til å spøke med, den nyliberalisme vi har er nordisk! Akkurat som Shen Te var kinesisk og Puntala finsk – eller Brecht tysk!

Rune og andre som vil holde sterkere fast på arven fra 70-tallet kan innvende mot denne analysen at elimineringen av de distinkte nordiske sosialdemokratiske trekkene tok lenger tid enn man trodde. Men *nå* er det i ferd med å skje. Ikke minst problemene i Sverige, og den betydelige omstruktureringen av velferdsstaten som der finner sted, kan tas til inntekt for en slik analyse. Men til tross for disse endringene er det mye som tyder på at de nordiske velferdsstatene fortsetter å skille seg ut. Utviklingen drives fram av uintenderte konsekvenser, av endringer i klasse- og yrkesstruktur, nye samkvemsformer i en situasjon preget av uanet høy levestandard, av nye sosiale anvendelser av radikale innovasjoner (så som mikrobrikkene i vår tid). Før Norden er homogenisert med resten av verden så er nye konstellasjoner oppstått som resultat av disse endringene.

Vi må forstå vårt lands skjebne i den moderne kapitalismen i lys av endringene på mange slike dimensjoner. Her må vi følge opp den Weber-inspirerte revisjonen av Marx, slik at ikke marxistenes politiske økonomi ender opp med å gi det økonomiske subsystemet en like selvstendig status som nyklassikernes «marked» har. Dette bør vi også huske på i en situasjon der begrepet «globalisering» er blitt både næringslivretorikk, regjeringsbekymring og paradebegrep hos postmoderne ironikere.

Vi fant at utviklingen i Norden fra 70-tallet ikke kunne reduseres til en felles vestlig-kapitalistisk dynamikk. Det ytre presset virket inn på en gruppe nordiske økonomer som hadde distinkte særtrekk, både økonomisk-geografisk og politisk-institusjonelt sett. Den økonomiske krisen og responsen på den blir et resultat av samspillet mellom slike ytre og indre faktorer. Når det gjelder den politiske utviklingen bygget vi opp en analyse av skiftende skillelinjer som var mer i flukt med Rokkans analyser⁴⁸ av det politisk-institusjonelle systemet enn med Runes rene klassekampmodell. Vi koblet dette reguleringskolens begrep om fordismen som en massekonsumfase av kapitalismen, noe som definitivt virket integrerende på arbeiderklassen.

For den politisk-institusjonelle utviklingen har klassekamp åpenbart hatt stor betydning, men da som basis for et klassekompromiss med røtter på 1930-tallet, et kompromiss som leder fram til velferdsstaten. Dette historiske skjemaet var utviklet av radikale sosialdemokrater: Så snart arbeiderbevegelsen har bidratt til kampen for fulle politiske rettigheter bygget bevegelsen styrke innen det parlamentariske systemet. Når den får regjeringsmakt dempes den direkte konfrontasjonen på grunnplanet (streiker, osv) ned og man arbeider for sosiale rettigheter (velferdsstat) ved hjelp av det parlamentariske systemet. I Sverige på 60- og 70-tallet ville sosialdemokratene sågar gå videre og utfordre kapitalens kontroll over investeringene (lønnstakerfonds), men på dette punkt gikk de radikale sosialdemokratene på et nederlag.

En rekke amerikansk-engelske samfunnsforskere var opptatt av denne visjonen om en tredje vei til demokratisk sosialisme.⁴⁹ En annen gruppe ikke-nordiske samfunnsforskere var mer opptatt av korporatismens muligheter i små land.⁵⁰ Som nordiske samfunnsforskere var vi tiltrukket av den komparative substansen og den analytiske styrken i disse arbeidene, men vi var skeptiske til den idealiseringen av Norden (og særlig Sverige) som disse utlendingene henfaldt til. Vi var i så måte mer opptatt av politikens uintenderte konsekvenser og av at det kapitalistiske økonomiske systemet i disse blandingsøkonomiene tross alt satte grenser, selv om de ikke var så bastante som 70-talls-marxistene hevdet. Næringslivets profittthunger er en betydningsfull drivkraft, men det samme er de motkreftene som ligger i statens legitimeringsbehov og den dertil hørende utbyggingen av velferdsstaten. Utover på 70-tallet må vi inkludere uintenderte konsekvenser av

offentlig utbyggig av velferdstat (utdanning, helse, pensjon) i vårt begrep om indre press. Studentbevegelsen – jfr. Runes egne uttalelser i 1969 – var et klart eksempel på en slik uintendert konsekvens. Også protestbevegelser spiller en stor rolle. Næringslivet har dessuten fraksjoner og nettverk. Indre press kan også oppstå i forbindelse med interesser knyttet til Norges geo-økonomisk posisjon (f. eks. fiskerisektoren, nordområdene).

Vår kanskje aller viktigste erfaring var at vi – takket være forskergruppens nordiske sammensetning – snart lærte oss sjarmen ved virkelig grundig komparativ analyse – «tjukke sammenlikninger»!⁵¹ Vi vant etterhvert den erfaring som har ledet vitenskapsteoretisk reflekterte samfunnsforskere til å konkludere at samfunnsforskningen ikke gjør framskritt gjennom generaliseringer, men gjennom å diskutere stadig finere distinksjoner.

Dermed løser vi opp det bastante postulatet om snevre genser for krisestyring. Vi finner ikke minst at et historisk produkt som velferdsstaten ikke er rent funksjonelt og lar seg heller ikke avvikle over natten. Hensikten var jo å undersøke grensene som settes for økonomisk politikk og hvorvidt den politiske intervensjonismen var på tilbaketog. Det er spillerom innenfor reformismen og for politikken. Det er skiftende ytre press, så dette er ingen voluntarisme, men presset virker mindre deterministisk enn hva 70-talls-marxistene hevdet. Utfordringen for venstresiden i dag er å påvirke sosialdemokratiet til å gi strukturendringene en form som ikke gir sterkt økende ulikhet og som reproducerer oppslutningen om venstresiden. De spenningene som allerede er merkbare i forhold til velferdsstaten vil få avgjørende betydning. Fokus på velferdsstaten er viktig også fordi at om venstresiden går i seg selv, så vet de at de mobiliserer mer blant offentlig sektor, kunnskaps-samfunnets offentlig ansatte akademikere, og blant kvinner, særlig de mange som jobber i velferdsstaten

Runes analyse av *Norge* er preget av noen svakheter som er meget typiske for den klassiske generasjonen av studentradikalere fra slutten av 1960-tallet. Det var vanskelig å akseptere Norge som en velferdsstat, en velferdsstat skapt av sosialdemokratiet, ofte i samspill med den borgerlige siden. Tross alle sine svakheter og planleggingsdilemmaer gir velferdsstaten en sikkerhet og en utjevnet levestandard som er uten historisk sidestykke. Forfatteren Dag Solstad er således typisk for hele sin generasjon når han etter å ha skrevet AKP-parti-tro frelsesromaner av typen *Arild Asnes*, gjør en ironisk vending i det han lar ml'eren gymnaslærer Pedersen spasere på vannet (et hint om hele 70-talls-radikalismens snev av religiøs fanatisme!) og hele veien spekulerer over hvordan det kan ha seg at sosialdemokratiet står så sterkt i Norge.

Vårt prosjekt om Norden startet som en realanalyse basert på å oversette makroøkonomisk statistikk til marxistiske begreper, men ender opp med å hevde at formidlingen økonomi/politikk er mer komplisert enn hva 70-talls-radikalerne trodde. Men vårt problem er – kanskje – at vår opprinnelige ambisjon om å kunne si noe om alternativer vannes ut? Her har vi Rune til å

lære oss om det ytre press og til å minne oss på at vi ikke skal glemme det kritiske perspektivet. Vi har insistert på at det finnes mange varianter av onde fettere, hvorav noen er verre enn andre, men vi tror ikke på en kapitalistisk verden der Shen Te kan gå rundt å være god for alltid.

NOTER

- 1) Se Hallvard Tjelmeland, «Marxismen og dei venstreintellektuelle i norsk arbeidarrørsl 1930-1968», *Vardøger*, 14, 1984.
- 2) Framstillingen kan også ses som en revisjon av min «Noen marxistiske studier i Norge», *Häftan för Kritiska Studier*, 10:3, 1977, som imidlertid gir mye mer omfattende litteraturhenvisninger enn herværende artikkel.
- 3) Se publikasjonslisten i dette nummer av *Vardøger*.
- 4) Rune Skarstein, «Kapitalismen og universitetet», *Vardøger* 1, 1969, s. 127, s. 105-107, for det følgende, s. 130.
- 5) Jfr. *Vardøger* 5 (1972), og *Vardøger* 8 (1976), Hans Ebbing, Trond Spurkeland, Knut Ågotnes, red., *Stalinismen – en marxistisk kritikk*, Oslo 1974.
- 6) MEW står for *Marx-Engels Werke*, bd. 23-25 var *Kapitalens* bind 1-3.
- 7) Politisk sett tok han tidlig det standpunkt at reformismen ikke kunne avvises: «Når man, og med rette, forkaster alle jernlover og prediksjoner i historien, bør konsekvensen være at begrepet 'ansvar' igjen innføres i politikken.» Jon Elster, «Til de dristige», i Elster, *Essays om Hegel og Marx*, Oslo 1969, s. 115. Dermed var han allerede her på kant med 70-tallets studentopprørsmarxister.
- 8) Jon Elster, *Om Kapitalen*, Oslo 1969, s. 148 f.
- 9) Jon Elster, *Nytt perspektiv på økonomisk historie*, Oslo 1971, s. 7.
- 10) Elster, *Nytt perspektiv på økonomisk historie*, p. 134.
- 11) Jon Elster, *Om utbytting*, Oslo 1977, s. 7.
- 12) Jon Elster, «Statens rolle i marxistisk teori», *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 18, 1977.
- 13) Trond Johannessen, *Søkelys på sosialøkonomien*, Oslo 1972, Trond Johannessen, *Orientaliske tepper*, Oslo 1999.
- 14) For å gi et inntrykk av stilen, jfr. hans filosofiske magisteravhandling Jørgen Sandemose, *Kapitalbegrep – Begrepsbegrep*, stensil, Oslo 1973, s. 210: «Arbeideren produserer det økonomiske anarki av tilfeldigheter og konjunkturer simpelthen ved å produsere disse tilfeldigheters selve *Begrep: kapitalforholdet og seg selv. Skillet mellom Mulighet og Virkelighet er selve de empiriske tilfeldigheters kvalitet*. Tilfeldigheten er absolutt og dermed det samme *Begrep* som den absolutte nødvendighet. Tilfeldighetens *begrep* er i dets umiddelbare framtredeelse den hypotetiske sats; som absolutt nødvendighet, som den absolutte identitet uten Annenværens Mulighet framtrer dette *Begrep* som en kategorisk dom.»
- 15) Jfr. Jørgen Sandemose, «Transformasjonsproblem og verditeori», i Jon Elster, red., *Marx i dag*, Oslo 1973, s. 76, Jørgen Sandemose, *Ricardo, Marx og Sraffa*, Oslo 1976, s. 362.
- 16) Sandemose, *Ricardo, Marx og Sraffa*, s. 198 og videre kap. 6.

- 17) Sandemose, *Ricardo, Marx og Sraffa*, s. 364. Han bygger her på Antonio Negri, *Zyklus und Krise bei Marx*, Reinbeck 1973.
- 18) Andre sentrale intellektuelle i KUL var filosofen Thomas Krogh, som holdt seg til filosofien, og historikeren Harald Berntsen, som skrev om historisk materialisme. – Som medlem av amatørband på Oslos rhythm & blues-scene på 80-tallet støtte jeg nå og da på Harald Berntsen, som alltid passet på å påpeke at Mjøset var en bedre saksofonist enn samfunnsforsker, og herværende artikkel vil for ham bekrefte denne bedømmelsen.
- 19) Førsteutkastet til *Ricardo, Marx og Sraffa* hadde tittelen *Kritikk av den korporative økonomi*. Bare i et tidlig nummer kan man i *Vardøger* (2/1970) finne noe som minner om en så rigid analyse, i en historisk analyse av Einar Jetne, «Statsmakt og klassesamfunn i Norge».
- 20) Jfr. ikke minst Jørgen Sandemose, «Grunnrenten i den lille grunneiendommen», i *KUL 5 år*, Oslo 1975.
- 21) Sandemoses seneste arbeide i filologisk marxistisk politisk økonomi er «Overganger. En studie av Das Kapital», *Kurasje*, 15/16, mars 1977.
- 22) Jfr. Hans Ebbings kritikk av KULs og KAs analyser i *Vardøger*, 6/1974, s. 119-127. – Sandemose fulgte altså ved Norgas i fotsporene til KULs hovedkontakt i fagbevegelsen, KAs Kjell Hovden. Jfr. forøvrig «Intervju med klubbformann Kjell Hovden om streiken ved Norgas», *Vardøger*, 3/1970, s. 154- 162.
- 23) Jfr. Jørgen Sandemose, «Apens anatomi – dokumentation av ett charlataneri», *Häftan för Kritiska Studier*, 21:1, 1988, en kritikk av Elsters, *Making sense of Marx*, 1985. Debatten omkring Kant har gått i *Agora*, nr. 2, 3-4/1997, nr. 1, 3-4/1998, nr. 1-2/1999.
- 24) Det var på denne tid Frontteatret ga ut «Visa om pris og lønnsstoppen» på lpen *Slutt opp kamerat! Av teksten husker jeg: «Nå har prisene steget i måneder og år/og lønna har ikke fulgt med/vi arbeidsfolk trodde på bedre kår/men så etterhvert fikk vi se/at prisene steig bare værre enn før/Tor Aspengren tok det med godt humør/men vi blei forbanna og sa:/Nå må det bli slutt på alt prisspreik/som ikke en sjel kan forstå/nå må det bli reine linjer/Til kamp mot dyrtida nå!»* – Jeg har alltid ment at det tøffeste ved denne innspillingen er Brynjulf Blix' funky komp på Fender Rhodes el-piano – nok en dokumentasjon av at studentopprørerne tok opp amerikanske kulturformer.
- 25) Sandemose, *Ricardo, Marx og Sraffa*, s. 372, siterer Runes påstand om at nyricardianerne «har slått inn på en vei som i sin konsekvens leder rett over i den marxistiske økonomien». Sandemoses kommentar er tidstypisk: «Noen forklaring av denne mildt sagt oppsiktsvekkende påstanden finnes ikke hos Skarstein og kan da heller ikke finnes.» Han runder av med å bemerke at Runes påstander må avskrives som «nonsense» etter Marx' målestokk.
- 26) Skarstein, *Sosialøkonomiens elendighet*, Oslo 1976, s. 16.
- 27) Rune Skarstein, *Development Theory*, Oslo/Oxford 1997, Rune Skarstein & Amit Bhaduri, red., *Economic Development and Agricultural Productivity*, Cheltenham 1997.
- 28) Rune Skarstein, *Periferikapitalisme? – En studie av kapitalistisk utvikling og underutvikling*, DERAP Working paper Nr. A 251, CMI, Bergen 1981; Rune Skarstein, *Noen utviklingstendenser i den kapitalistiske verdensøkonomien etter 1945*, DERAP Working paper Nr. A 143, CMI, Bergen 1979, revidert versjon senere publisert i *Vardøger* 12 (1982). – Ved CMI var Stein Rokkan på 70-tallet den toneangivende samfunnsforskeren. Rokkan var en utrettelig entusiast på

vegne av komparativ forskning i politisk og sosial utvikling, uten særlig bekymring for teoretiske og politiske uoverensstemmelser. Rune husker at Rokkan høsten 1975 introduserte ham til de engelske nymarxistiske-weberianske historiske utviklingsstudiene, spesielt Perry Andersons arbeider var viktige. «På lunsjene fortalte Rokkan meg om innholdet i både *Passages from Antiquity to Feudalism* og *Lineages of the Absolutist State*. Det var inngående bokomtaler som viste at han hadde lest dem grundig» (personlig meddelelse). Likevel var nok Robert Brenners klasseperspektiv på overgangen fra føydalisme til kapitalisme ennå viktigere for Runes analyse i *Periferikapitalisme*.

- 29) Referanse til popperianeren Hans Alberts kritikk av den nyklassiske «modellplatonismen» dukker opp allerede tidlig i Skarstein, *Sosialøkonomiens elendighet*, s. 15. Jfr. også anvendelsen av et profesjonaliseringsperspektiv på sosialøkonomien i Rune Skarstein, «Profesjonaliseringen av sosialøkonomien: Noen konsekvenser for teoriproduksjonen», *Sosialøkonomen*, 8/1980.
- 30) En av deltakerne den gangen, Ådne Cappelen, erindrer at vi utenfor seminarlokalet kom opp i diskusjon med en gruppe filosofiske kapitallogikere som mente at det vi holdt på ikke var annet enn det Marx ville kalt «Darstellung», framstilling snarere enn forskning. Slike diskusjoner kunne man komme opp i på gata på 70-tallet!
- 31) Programmet om realanalyse var et forsøk på å bygge bro fra de marxistiske grunnkategorier til studiet av samtidige nasjonale varianter av kapitalismen. En ortodoks formulering av programmet ble gitt av gruppen omkring tidsskriftet *Prokla* («Probleme des Klassenkampf») i Berlin (Elmar Altvater, o.a.), videreformidlet i Norden blant annet av det danske tidsskriftet *Kurasje*. Et mindre ortodokst, mer institusjonalistisk og sammenliknende program fant vi snart i den franske reguleringskolen, se Lars Mjøset, «Regulation and the institutionalist tradition», i Lars Mjøset/Jan Bohlin, *Introduksjon til reguleringskolen*, NSUs skriftserie, nr. 21, Aalborg 1985. En mer ortodoks versjon har i den senere tid kommet fram i Robert Brenners arbeider, men i likhet med Rune og i kontrast til Berlin-skolen bruker Brenner den internasjonale nasjonal-regnskapstatistikken uten ambisjoner om mer kronglete oversettelse til arbeidsverditeori à la Marx. Se Brenners artikkel i dette nummer av *Vardøger*.
- 32) *Økonomisk krise og muligheter for krisepolitikk*, NSUs Skriftserie, Nr. 1, 1979, s. 43 f.
- 33) Bertolt Brecht, *100 dikt*, gjendiktet av Georg Johannesen, Oslo 1968, s. 38.
- 34) Skarstein, «Kapitalismen og universitetet», s. 120, og for det neste, s. 124-5.
- 35) Skarstein, «Kapitalismen og universitetet», s. 116 ff.
- 36) Kanskje er Runes artikkel i *Vardøger* 4 (1971) et unntak, siden han her kort (s. 68-70) sammenlikner storborgerskapet i Norge og i EEC. Videre gis en analyse (s. 97-106) av arbeiderklassen i Norge. Nummeret viser hvordan EF-saken ble en katalysator som stimulerte interessen for analyse av eget land.
- 37) Rune Skarstein, «Mot en ny depresjon? Noen perspektiver på kapitalismen», *Ny Tid*, Nr. 5, 1. årg., 12. og 19. september 1975.
- 38) Rune Skarstein, «Innstrammingspolitikken – bare en begynnelse», *Nordisk Forum*, 14:1, 1979. Redaktør var på denne tiden Arnulf Kolstad, undertegnede var temareduktør for heftet. Alle sitater i det følgende fra denne artikkelen, s. 9-21.

- 39) Rune Skarstein, «Facts and policies of developed countries: Some social democratic experiences from Norway», *Metroeconomica*, Vol 34, Fasc. 1-3, 1982, s. 205.
- 40) Rune Skarstein, «OPEC-schizofreni?», *Vardøger*, 17 (1986).
- 41) Ådne Cappelen, Jan Fagerberg, Lars Mjøset & Rune Skarstein, «The Decline of Social Democratic State Capitalism in Norway», *New Left Review*, 181, May/June 1990, pp. 60-94.
- 42) Rune Skarstein, «Den norske oljestaten i den globaliserte økonomien», *Vardøger*, 24, s. 178.
- 43) Jfr. *Inntektspolitikk i Norden*, *Nordisk Forum*, 28, Vol. 15, Nr. 4, København 1980, Lars Mjøset, red. *Norden dagen derpå*, Oslo 1986.
- 44) Lars Mjøset, *Rasjonalitetens dimensjoner i Max Weber's lære om økonomi og samfunn*, publisert som *Arbeidsnotat fra Instituttet for Sosiologi, Universitetet i Oslo*, Nr. 138, Oslo 1980.
- 45) Den kanskje viktigste skandinaviske oppfølger til disse var svensken Johan Åkerman, jfr. Lars Mjøset, «Johan Åkermans distinksjon – kalkyle og kausal-analyse. Om framveksten av et grunnleggende begrepspar i den institusjonelle økonomien», *Sosiologi i dag*, 4/1988. Rune Skarstein, «Economic model-time and historical time», i Jan Bohlin, et. al., red., *Samhällsvetenskap, Ekonomi, Historia*, Göteborg 1989 skylder også mye til Åkerman.
- 46) Jfr. n. 28 over om Anderson. Bidrag fra Perry Anderson ble publisert i *Vardøger* 18 (1988), og reguleringskolen var represenert i *Vardøger* 17 (1986), artikkelen av Aglietta, et. al. Den som nå for tiden best holder reguleringskolens institusjonalisme i hevd er utvilsomt Boyer, se f. eks. R. Hollingsworth & R. Boyer, eds., *Contemporary Capitalism*, Cambridge 1997, kap. 1, 2 and 14.
- 47) Dieter Senghaas, *Von Europa lernen*, Frankfurt a. M. 1982.
- 48) Dermed er det også mulig med en myk overgang til 90-tallets store tema – som veltet fram med slutten av den kalde krigen – om nasjonalisme og nasjonsbygging. Dette var temaer Rokkan allerede hadde beskjeftiget seg grundig med på 1970-tallet og med en metodologisk tilnærming som var adskillig mer avansert enn den poststrukturalistiske feiring av teksten og retorikken som preger 90-tallet. Det er forøvrig nok typisk at det ikke er utgitt noe *Vardøger*-nummer om nasjonalisme, dette ble den neste generasjonens 'kulturproblem'. Spesielt klart ser man dette ved sammenlikning med Kul-gruppens diagnose: den fascismen de varslet på 70-tallet fikk man lite av. I stedet kom nyliberalismen. I den grad man i kjølvannet av denne også får større innslag av høyre-radikal mobilisering, så henger det sammen med innvandring, rasisme, nasjonalisme – forhold som 70-talls radikalerne var uforberedt på, som først for alvor gjorde seg gjeldende på 80-tallet og særlig etter murens fall, altså på 90-tallet.
- 49) John D. Stephens, *The transition from capitalism to socialism*, London 1978, Gøsta Esping Andersen, *Politics against markets*, Princeton 1985. Perspektivet dukket opp i flere *Vardøger*-artikler på 1980-tallet, jfr. også Runes analyse i «Facts and policies of developed countries» (1982), se note 39 ovenfor.
- 50) Peter Katzenstein, *Small states in world markets*, Ithaca 1984.
- 51) Jfr. Lars Mjøset, «Stein Rokkan's thick comparisons», utgis i *Acta Sociologica*, 4/2000.